

# AFRIČKI SOCIJALIZAM – PUT IZMEĐU KOLONIJALIZMA, KAPITALIZMA, SOCIJALIZMA I DIKTATURA

Željko Petrović<sup>1</sup>

**Ključne riječi:** Afrički socijalizam, dekolonizacija, Ujamaa, treći put, postkolonijalna Afrika, autoritarizam, kapitalizam.

**Sažetak:** Rad analizira koncept afričkog socijalizma kao specifičnog socio-političkog i ekonomskog modela koji je nastao tokom talasa dekolonizacije sredinom XX vijeka. Osnovna hipoteza rada jeste da je afrički socijalizam predstavljao pokušaj pronalaženja autentičnog „trećeg puta“, pozicioniranog između naslijeđa kolonijalizma, zapadnog kapitalizma i sovjetskog tipa socijalizma. Oslanjajući se na tradicionalne afričke vrijednosti poput zajedništva, solidarnosti i egalitarizma (otjelovljenih u konceptima kao što su Ujamaa u Tanzaniji ili Négritude u Senegalu), afrički lideri su nastojali izgraditi moderne nacije-države. Međutim, rad istražuje i strukturne protivurječnosti ovog modela. Ekonomska neefikasnost, pritisci Hladnog rata, nedostatak infrastrukture i unutrašnje političke nestabilnosti često su transformisali ove idealističke sisteme u autoritarne režime i jednopartijske diktature. Kroz istorijsku i komparativnu analizu, rad osvjetljava domete, neuspjehe i trajnu zaostavštinu afričkog socijalizma kroz prizmu evolucije pravnog i institucionalnog poretka.

## AFRICAN SOCIALISM – A PATH BETWEEN COLONIALISM, CAPITALISM, SOCIALISM, AND DICTATORSHIPS

**Keywords:** African socialism, decolonization, Ujamaa, third way, post-colonial Africa, authoritarianism, capitalism

**Abstract:** The paper analyzes the concept of African socialism as a specific socio-political and economic model that emerged during the wave of decolonization in the mid-20th century. The core hypothesis of the paper is that African socialism represented an attempt to find an authentic “third way,” positioned between the legacy of colonialism, Western capitalism, and Soviet-style socialism. Relying on traditional African values such as communalism, solidarity, and egalitarianism (embodied in concepts like Ujamaa in Tanzania or Négritude in Senegal), African leaders sought to build modern nation-states. However, the paper also explores the structural contradictions of this model. Economic inefficiency, Cold War pressures, a lack of infrastructure, and internal political instabilities often transformed these idealistic systems into authoritarian regimes and one-party dictatorships. Through historical and comparative analysis, the paper

---

<sup>1</sup> Visoka škola “Banja Luka College”, petrovicz@yahoo.com

*illuminates the achievements, failures, and enduring legacy of African socialism through the lens of the evolution of the legal and institutional order.*

## 1. Uvod

Proces dekolonizacije Afrike sredinom XX vijeka predstavljao je jedan od najznačajnijih geopolitičkih i društvenih preokreta savremenog doba. Sticanje nezavisnosti otvorilo je pred novonastalim afričkim državama fundamentalno pitanje: koji politički i društveno-ekonomski model razvoja izabrati? Za većinu tih država nezavisnost nije značila samo prekid formalne kolonijalne vlasti, već i potrebu da se izgradi vlastiti institucionalni poredak, razvije privreda i smanji zavisnost od nekadašnjih kolonijalnih sila. Na jednoj strani nalazilo se teško nasljeđe kolonijalizma, a na drugoj globalno nadmetanje velikih sila tokom Hladnog rata, koje je afričke države č stavljalo pred izbor između zapadnog kapitalizma i različitih oblika socijalizma (Cooper, 2002).

U takvim okolnostima razvila se ideja afričkog socijalizma kao pokušaja pronalaženja posebnog razvojnog puta. Njegovi zagovornici nastojali su spojiti političku nezavisnost, ekonomsku samostalnost i tradicionalne oblike društvene solidarnosti sa zahtjevima modernizacije. Ipak, put afričkog socijalizma nije bio ni linearan ni jednoznačan. Pokušaj povezivanja tradicije i modernizma ubrzo se suočio s ekonomskom nerazvijenošću, nedostatkom stručnog kadra, slabom infrastrukturuom, etničkim i regionalnim podjelama, kao i sa snažnim spoljnim pritiscima. U nastojanju da održe stabilnost i sprovedu nacionalizaciju i agrarne reforme, mnoge vlade koncentrisale su političku moć, ograničile djelovanje opozicije i postepeno uspostavile jednopartijske sisteme.

## 2. Raskid s kolonijalizmom i ideološko profilisanje afričkog socijalizma kao alternative zapadnom kapitalizmu

Ideja afričkog socijalizma razvijala se na pretpostavci da su brojna tradicionalna afrička društva prije kolonijalizma posjedovala snažne oblike zajedništva, uzajamne pomoći i kolektivnog korištenja zemljišta i drugih resursa. Iako takva društva nisu bila homogena niti se mogu jednostavno poistovjetiti sa socijalizmom, njihovi oblici društvene organizacije predstavljali su važan izvor političke legitimacije za lidere koji su nakon sticanja nezavisnosti tražili model razvoja različit od evropskih iskustava. Kolonijalna vlast, posebno tokom XIX i prve polovine XX vijeka, ostavila je duboke posljedice na političke institucije, granice, privredne strukture i društvene odnose na kontinentu. (Wingo, 2018)

Kolonijalna eksploatacija bila je posebno izražena u područjima bogatim prirodnim resursima. Jedan od najtežih primjera bio je Kongo pod vlašću Slobodne Države Kongo, a kasnije pod belgijskom kolonijalnom upravom, gdje su nasilje, prinudni rad i eksploatacija ostavili ogromne ljudske i društvene posljedice. Nije opravdano iznositi jednu preciznu brojku žrtava kao potpuno nesporan podatak, ali je nesumnjivo da su stradale stotine hiljada, a prema pojedinim procjenama i milioni ljudi. Ovakvo iskustvo postalo je važan dio kolektivnog sjećanja i političkog diskursa afričkih pokreta za nezavisnost (Rodney, 1972).

Nakon Drugog svjetskog rata ubrzano se razvijaju pokreti koji su zahtijevali političku nezavisnost i ekonomsku emancipaciju. Veći broj država stekao je nezavisnost tokom 1950-ih i 1960-ih godina, ali je politička nezavisnost često ostala ograničena ekonomskom zavisnošću. Mnoge nove države naslijedile su privrede zasnovane na izvozu malog broja

sirovina, nedovoljno razvijenu infrastrukturu i administrativne sisteme prilagođene kolonijalnim potrebama. Zbog toga se javila težnja da se politička nezavisnost dopuni ekonomskom samostalnošću i kontrolom nad prirodnim resursima.

U tom kontekstu afrički socijalizam nije bio jedinstvena i strogo definisana doktrina. Radilo se o širokom skupu političkih i ekonomskih ideja koje su se razlikovale od države do države. Zajednički elementi bili su naglašavanje nacionalnog suvereniteta, snažna uloga države u privredi, društvena jednakost, razvoj obrazovanja i zdravstva, agrarna reforma, kontrola nad ključnim prirodnim resursima i težnja ka smanjenju uticaja bivših kolonijalnih sila. Istovremeno, afrički socijalizam bio je povezan s panafricanizmom i nastojanjem da afričke države razvijaju međusobnu političku i ekonomsku saradnju (Metz, 1982).

Mnoge afričke države stekle su nezavisnost sredinom XX vijeka, a neke od njih opredijelile su se za razvojni model koji se razlikovao od liberalnog kapitalizma. Afrički socijalizam predstavljao je pokušaj da se modernizacija poveže s afričkim istorijskim iskustvom i vrijednostima zajednice. Njegovi zagovornici nastojali su izgraditi društvo u kojem bi država imala snažnu razvojnu ulogu, ali u kojem bi istovremeno postojala ideja društvene solidarnosti i zajedničke odgovornosti. Panafricanizam je u tom smislu predstavljao širi politički okvir, jer je težio prevazilaženju kolonijalnih podjela i jačanju zajedničkog afričkog identiteta.

Cilj afričkog socijalizma bio je ostvarivanje političke i ekonomske autonomije afričkih država, razvoj međusobne saradnje i stvaranje snažnijeg oblika kontinentalnog povezivanja. Važnu ulogu u tom procesu imala je Organizacija afričkog jedinstva, osnovana 1963. godine u Adis Abebi, čiji su ciljevi uključivali jačanje afričkog jedinstva i solidarnosti, zaštitu suvereniteta država članica i borbu protiv kolonijalizma i aparthejda (Mlambo, 2022).

Afrički socijalizam razlikovao se od evropskih i sovjetskih modela socijalizma po naglašenom oslanjanju na lokalne istorijske i društvene okolnosti. Ipak, nijedna od afričkih država nije djelovala u potpunoj izolaciji. Na njihove politike uticali su i Sovjetski Savez, Kina, zapadne države i međunarodne finansijske institucije. Zbog toga se afrički socijalizam može posmatrati kao složen spoj unutrašnjih razvojnih potreba i međunarodnih ideoloških pritisaka. Za njegove zagovornike osnovno pitanje nije bilo samo kako organizovati privredu, već i kako očuvati politički suverenitet u međunarodnom sistemu u kojem su ekonomski i vojni odnosi snaga bili izrazito neravnomjerni (Hunter, 2022).

Vremenom se pokazalo da afrički socijalistički modeli nisu uspjeli ostvariti sve ciljeve koje su njihovi tvorci postavili. U mnogim državama ekonomske reforme nisu dovele do očekivanog rasta proizvodnje, dok je nacionalizacija često stvarala neefikasan i preglomazan javni sektor. Istovremeno, politička koncentracija moći dovodila je do slabljenja institucija i ograničavanja političkog pluralizma. Kolonijalna zavisnost u pojedinim slučajevima nije nestala, već je poprimila nove oblike ekonomske zavisnosti, što će se kasnije označavati pojmom neokolonijalizma (Lal, 2015).

Razvoj afričkog socijalizma može se posmatrati kroz dva povezana procesa. Prvi je bio politička borba za oslobođenje od kolonijalne vlasti, koja je u pojedinim državama bila pretežno diplomatska, a u drugim uključivala oružanu borbu. Drugi proces odnosio se na izgradnju države nakon sticanja nezavisnosti. U tom periodu lideri su pokušavali spojiti tradicionalne vrijednosti, nacionalni identitet i elemente socijalističke teorije sa zahtjevima modernog državnog upravljanja. Međutim, unutrašnji sukobi, vojni udari, etničke i regionalne podjele, kao i međunarodni pritisci, značajno su ograničili uspjeh tih projekata.

### **3. Praktična primjena socijalističkih modela u afriici**

Afrički lideri poput Džulijusa Njererea u Tanzaniji i Kvamea Nkrume u Gani nastojali su odbaciti mehaničko kopiranje evropskih i sovjetskih modela i prilagoditi socijalističke ideje afričkim uslovima. U praksi je to značilo nacionalizaciju pojedinih industrijskih grana, banaka i prirodnih resursa, jačanje državnog sektora, agrarne reforme i ulaganje u obrazovanje i zdravstvo. Posebno mjesto zauzimala je poljoprivreda, jer je većina stanovništva živjela u ruralnim područjima. U Tanzaniji je najpoznatiji primjer bila politika Ujamaa, zasnovana na ideji zajednice i kolektivne odgovornosti.

Praktična primjena, međutim, bila je znatno složenija od teorijskog koncepta. Svaka afrička država imala je vlastite istorijske, etničke, ekonomske i političke specifičnosti. Zbog toga nije postojao jedinstven obrazac afričkog socijalizma. U nekim državama reforme su donijele napredak u obrazovanju, zdravstvu i administrativnom povezivanju zemlje, dok su u drugim proizvele ozbiljne ekonomske poremećaje. Dodatni problem predstavljala je činjenica da su države često imale veoma ograničene finansijske i ljudske kapacitete za sprovođenje ambicioznih programa (Coulson, 1982).

Afrički socijalizam bio je snažno povezan s idejama panafrikanizma. Među najznačajnijim političkim misliocima i državicima bili su Filibert Tsiranana na Madagaskaru, Kvame Nkruma u Gani, Gamal Abdel Naser u Egiptu i, posebno, Džulijus Njerere u Tanzaniji. U širem krugu afričkih političkih mislilaca i lidera nalazili su se Leopold Sedar Sengor u Senegal, Modibo Keita u Maliju, Ahmed Seku Ture u Gvineji i Amilkar Kabral u Gvineji Bisau. Njihove ideje nisu bile identične, ali ih je povezivala težnja da se političko oslobođenje poveže s društvenim i ekonomskim razvojem.

U afričkom socijalizmu mogu se razlikovati faza antikolonijalne borbe i faza izgradnje države nakon nezavisnosti. U prvoj fazi naglasak je bio na oslobođenju od kolonijalne vlasti, dok je u drugoj u središte došlo pitanje unutrašnjeg uređenja, razvoja privrede i odnosa prema bivšim kolonijalnim silama. Pojedine domaće političke elite bile su spremne na nastavak saradnje s nekadašnjim kolonijalnim strukturama i međunarodnim kompanijama, dok su druge insistirale na radikalnom prekidu takvih veza. Ta podjela dodatno je produbljivala političke sukobe.

Kvame Nkruma je posebno naglašavao da politička nezavisnost nije dovoljna ukoliko država nema ekonomsku kontrolu nad sopstvenim resursima. U njegovom shvatanju, afričke države morale su prevazići međusobnu fragmentaciju i smanjiti zavisnost od stranih ekonomskih interesa. Njegove ideje povezivale su antikolonijalnu borbu s panafrikanizmom i ekonomskom emancipacijom. U tom smislu, afrički socijalizam nije bio samo pitanje unutrašnje organizacije države, već i pokušaj promjene položaja Afrike u međunarodnom sistemu (Nkrumah, 1965).

U Tanzaniji je 1967. godine usvojena Aruška deklaracija, koja je postavila temelje politike Ujamaa. Njerere je nastojao izgraditi društvo zasnovano na zajedništvu, jednakosti i odgovornosti prema zajednici. Ujamaa se najčešće prevodi kao „zajedništvo“ ili „porodičnost“, a koncept je trebao predstavljati afrički put razvoja, a ne puko preuzimanje strane ideologije. Tanzanija je nakon nezavisnosti od Velike Britanije 1961. godine nastojala izgraditi politički sistem koji bi istovremeno očuvao nacionalno jedinstvo i omogućio društveni razvoj (Bjerk, 2023).

Politika Džulijusa Njererea bila je usmjerena na razvoj obrazovanja, zdravstvene zaštite i ruralnih područja, uz snažnu ulogu države u privredi. U pojedinim oblastima ostvareni su značajni društveni pomaci. Istovremeno, politika kolektivizacije i preseljavanja stanovništva u planska sela izazvala je ozbiljne ekonomske probleme, posebno u poljoprivrednoj proizvodnji. Nacionalizacija banaka, industrije i prirodnih resursa povećala je ulogu države, ali nije automatski proizvela veću ekonomsku efikasnost. Tanzanijsko iskustvo zato pokazuje osnovnu protivrječnost afričkog socijalizma: društveni rezultati u obrazovanju i zdravstvu mogli su biti značajni, dok su ekonomski rezultati ostajali ograničeni (Jennings, 2017)

Neispunjena očekivanja u pogledu ekonomskog razvoja i društvene jednakosti, kao ključnih stubova koncepta Ujamaa, izazvala su snažne društveno-političke reakcije krajem 1970-ih i tokom 1980-ih godina. Ekonomska kriza podstakla je vlast da postepeno napušta najradikalnije oblike državne intervencije. Njerere se povukao s predsjedničke funkcije 1985. godine, ali je do kraja života ostao dosljedan zagovornik ideje društvene jednakosti i afričkog puta razvoja. Tanzanijsko iskustvo zato ne treba svoditi samo na pitanje uspjeha ili neuspjeha, već ga treba posmatrati kao složen istorijski pokušaj da se razvojna politika prilagodi konkretnim afričkim uslovima.

#### **4. Politička degeneracija sistema: od potrage za stabilnošću do diktature**

U dijelu afričkih država nakon sticanja nezavisnosti stvorena je ideja da se politička stabilnost može postići koncentracijom vlasti. Lideri su tvrdili da višestranački sistem podstiče etničke i regionalne podjele i da je jedinstvena politička organizacija neophodna za izgradnju nacije. Uvođenje jednopartijskog sistema predstavljano je kao sredstvo očuvanja nacionalnog jedinstva, ali je u praksi često značilo ograničavanje političkog pluralizma, slabljenje parlamentarne kontrole i sužavanje prostora za djelovanje opozicije. U takvim okolnostima politički sistemi postepeno su razvijali elemente kulta ličnosti i autoritarnosti. Potraga za stabilnošću često se pretvarala u očuvanje lične vlasti. Lideri su predstavljani kao „očevi nacije“, a državne institucije podređivane su partijskom i ličnom autoritetu. Kada su ekonomski modeli počeli pokazivati ozbiljne slabosti, pojedini režimi su vlast održavali represijom, vojskom i bezbjednosnim aparatom. Kvame Nkruma je 1964. godine Ganu pretvorio u jednopartijsku državu, dok je Ahmed Seku Ture u Gvineji izgradio snažno centralizovan režim u kojem je politička represija bila sastavni dio sistema vlasti.

Sličan obrazac institucionalne degradacije postojao je i u Tanzaniji. Iako je koncept Ujamaa u idejnom smislu bio usmjeren na zajedništvo i ruralni razvoj, jednopartijski okvir opravdavan je potrebom za nacionalnom homogenizacijom i sprečavanjem sukoba. Kada ekonomska obećanja o samoodrživosti nisu ostvarena, sistem je u pojedinim segmentima pribjegavao administrativnoj prisili i prisilnom preseljavanju stanovništva. Šire posmatrano, koncentracija moći u rukama jedne partije i političke elite slabila je demokratske kontrolne mehanizme i otvarala prostor za korupciju, klijentelizam i zloupotrebu javnih institucija. Time je nastajao dubok jaz između proklamovanih ideala društvene jednakosti i političke prakse.

#### **5. Ekonomski slom i prinudna integracija u globalni kapitalistički poredak**

Afrički socijalistički režimi doživjeli su ozbiljne ekonomske poteškoće usljed kombinacije unutrašnjih strukturnih slabosti i spoljašnjih ekonomskih šokova. Problemi kolektivizacije

zacije, preglomazan državni sektor, niska produktivnost i nedovoljna akumulacija kapitala dodatno su pogoršani padom cijena primarnih sirovina i rastom troškova zaduživanja. Države čije su privrede zavisile od izvoza nekoliko osnovnih proizvoda bile su posebno osjetljive na promjene na svjetskom tržištu.

Ekonomska kriza tokom 1970-ih i 1980-ih godina pokazala je ograničenja razvojnih modela koji su u velikoj mjeri zavisili od državnog planiranja, javnih preduzeća i izvoza sirovina. Naftni šokovi, pad cijena pojedinih sirovina i rast međunarodnih kamatnih stopa povećali su pritisak na budžete afričkih država. Kako bi održale osnovne državne funkcije i finansirale razvojne projekte, mnoge zemlje su se sve više zaduživale. Kada je teret duga postao neodrživ, prostor za samostalno vođenje ekonomske politike značajno se suzio.

Finansijska kriza otvorila je put snažnijoj ulozi Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke. Programi strukturnog prilagođavanja uključivali su privatizaciju državnih preduzeća, liberalizaciju tržišta, devalvaciju valuta, smanjenje javne potrošnje i reformu sistema subvencija. Pristalice ovih mjera smatrale su ih neophodnim za stabilizaciju javnih finansija i podsticanje efikasnosti, dok su kritičari ukazivali na njihove socijalne posljedice, posebno na smanjenje javne potrošnje u obrazovanju, zdravstvu i drugim oblastima.

Konačni rezultat bio je postepeni nestanak većine autentičnih afričkih socijalističkih eksperimenata i prelazak prema tržišno orijentisanim ekonomijama. Ipak, ocjena ovog procesa ne može biti jednostrana. Neoliberalne reforme jesu doprinijele promjeni ekonomskih institucija i otvaranju prostora privatnom sektoru, ali su istovremeno u brojnim zemljama izazvale ozbiljne socijalne troškove i povećale zavisnost od međunarodnog kapitala. Time se otvorilo i pitanje neokolonijalizma: politička nezavisnost ostala je formalno očuvana, dok su ključne ekonomske odluke u značajnoj mjeri zavisile od spoljnog finansiranja, tržišta i međunarodnih institucija.

## **6. Afrički socijalizam, panafricanizam i nesvrstanost**

Afrički socijalizam ne može se u potpunosti razumjeti izvan šireg procesa panafricanizma i politike nesvrstanosti. Za mnoge lidere politička nezavisnost nije predstavljala konačan cilj, već početak dužeg procesa ekonomske i društvene emancipacije. Panafricanizam je naglašavao zajednički interes afričkih naroda i potrebu da se prevaziđu granice koje su u velikoj mjeri oblikovane tokom kolonijalnog perioda. Organizacija afričkog jedinstva, osnovana 1963. godine, institucionalizovala je dio tih težnji i postavila okvir za saradnju nezavisnih afričkih država.

Politika nesvrstanosti omogućavala je afričkim državama da izbjegnu formalno svrstavanje uz jedan od blokova tokom Hladnog rata. To, međutim, nije značilo potpunu neutralnost niti odsustvo međunarodnih uticaja. Afričke države nastojale su koristiti saradnju s različitim partnerima kako bi obezbijedile ekonomsku pomoć, tehničku podršku i politički prostor za ostvarivanje vlastitih razvojnih ciljeva. Zbog toga su odnosi sa Sovjetskim Savezom, Kinom, Sjedinjenim Američkim Državama i bivšim kolonijalnim silama bili promjenljivi i često određeni konkretnim nacionalnim interesima. Politika nesvrstanosti omogućavala je afričkim državama da izbjegnu formalno svrstavanje uz jedan od blokova tokom Hladnog rata. To, međutim, nije značilo potpunu neutralnost niti odsustvo međunarodnih uticaja (Mlambo, 2022). Afričke države nastojale su koristiti saradnju s različitim

partnerima kako bi obezbijedile ekonomsku pomoć, tehničku podršku i politički prostor za ostvarivanje vlastitih razvojnih ciljeva.

## 7. Pravni i institucionalni aspekti afričkog socijalizma

Posebno pitanje predstavlja odnos afričkog socijalizma prema pravnom i institucionalnom poretku. U početnoj fazi izgradnje država postojala je potreba da se brzo uspostave administrativne strukture sposobne da upravljaju teritorijama koje su do tada bile uređene prema kolonijalnim interesima. Međutim, uvođenje jednopartijskih sistema često je značilo slabljenje podjele vlasti i ograničavanje nezavisnosti institucija. Ustavne promjene, izborni sistemi i kontrola javne uprave postajali su instrumenti političke stabilizacije, ali i mehanizmi koncentracije vlasti. Posebno pitanje predstavlja odnos afričkog socijalizma prema pravnom i institucionalnom poretku. (Wingo, 2018)

Iskustvo afričkog socijalizma pokazuje da ekonomski model ne može biti posmatran odvojeno od kvaliteta institucija. Nacionalizacija i državno planiranje sami po sebi nisu morali biti prepreka razvoju, ali su njihovi rezultati zavisili od transparentnosti, stručnosti administracije, kontrole javne potrošnje i postojanja mehanizama odgovornosti. Kada su političke institucije bile slabe, ekonomska moć države mogla je postati sredstvo političkog klijentelizma. Zbog toga se neuspjeh pojedinih socijalističkih eksperimenata ne može objasniti samo ideologijom, već i načinom na koji je ta ideologija institucionalno sprovedena.

## 8. Zaključak

Istraživanje i analiza afričkog socijalizma pokazuju da je ovaj politički i ekonomski eksperiment predstavljao autentičan, ali duboko protivurječan pokušaj postkolonijalne emancipacije. Nastao iz potrebe za prevazilaženjem kolonijalnog nasljeđa i izgradnjom modernih država, afrički socijalizam težio je da spoji socijalističke ideje s tradicionalnim vrijednostima afričkog zajedništva, solidarnosti i kolektivism. Lideri poput Džulijusa Njereere, Kamea Nkrume, Leopolda Sedara Sengora i Ahmeda Sekua Turea prepoznali su u različitim varijantama ovog modela mogućnost očuvanja nacionalnog suvereniteta i stvaranja društva koje se neće potpuno oslanjati ni na zapadne kapitalističke obrasce ni na ortodoksni marksizam-lenjinizam.

Međutim, praktična primjena pokazala je dubok jaz između ideoloških ciljeva i ekonomskih i institucionalnih mogućnosti. Agrarne reforme, nacionalizacija i snažna uloga države u privredi u pojedinim slučajevima doprinijele su razvoju obrazovanja, zdravstva i državnih kapaciteta, ali su istovremeno proizvodile neefikasnost, preveliku birokratizaciju i probleme u poljoprivrednoj proizvodnji. Unutrašnje slabosti dodatno su pogoršane spoljnim šokovima, padom cijena sirovina, rastom duga i promjenama u međunarodnom ekonomskom poretku. Zbog toga su mnoge afričke države tokom 1980-ih bile primorane da prihvate programe ekonomskog prilagođavanja i postepeno napuste najvažnije elemente socijalističkog modela.

Na političkom planu, potraga za nacionalnim jedinstvom i stabilnošću često se pretvarala u koncentraciju vlasti. Uvođenje jednopartijskih sistema, slabljenje opozicije i ograničavanje demokratske kontrole otvorili su prostor za autoritarizam i kult ličnosti. Time je nastajao paradoks afričkog socijalizma: ideologija koja je u početku naglašavala društvenu

jednakost i emancipaciju u pojedinim državama završila je u političkim sistemima koji su ograničavali političke slobode i koncentrisali moć u rukama uskog kruga ljudi.

Ipak, istorijski značaj afričkog socijalizma ne može se svesti samo na njegove neuspjehe. On je predstavljao važnu fazu u političkom sazrijevanju afričkih država i pokušaj da se razvojni model izgradi iz vlastitih istorijskih i društvenih okolnosti. Pitanja ekonomske suverenosti, kontrole nad prirodnim resursima, regionalne saradnje, obrazovanja, zdravstvene zaštite i smanjenja spoljne zavisnosti ostala su relevantna i nakon formalnog napuštanja socijalističkih modela. Zbog toga afrički socijalizam treba posmatrati kao istorijsko iskustvo iz kojeg se mogu izvući pouke o odnosu između političke nezavisnosti, ekonomskog razvoja, institucionalne odgovornosti i međunarodne zavisnosti.

Na kraju, može se zaključiti da afrički socijalizam nije bio ni jedinstven ni potpuno neuspješan model, već skup različitih pokušaja da se pronađe razvojni put između kolonijalnog nasljeđa, kapitalizma i socijalizma. Njegova najveća vrijednost bila je u nastojanju da afričke države same definišu svoje političke i ekonomske prioritete. Njegova najveća slabost bila je u tome što su ideal društvene jednakosti i težnja ka nacionalnom jedinstvu često bili ostvarivani kroz preveliku koncentraciju političke i ekonomske moći. Upravo ta protivurječnost čini afrički socijalizam važnim predmetom istorijskog i pravnog proučavanja, ali i trajnim svjedočanstvom težnje afričkih naroda za slobodom, dostojanstvom i autentičnim putem razvoja.

## Literatura

- Bjerk, P. (2023). Agency and the Arusha Declaration: Nyerere, NUTA, and political discourse in Tanzania, 1966–7. *The Journal of African History*.
- Cooper, F. (2002). *Africa since 1940: The past of the present*. Cambridge University Press.
- Coulson, A. (1982). *African socialism in practice: The Tanzanian experience*. Spokesman.
- Hunter, E. (2022). African socialism. In M. van der Linden (Ed.), *The Cambridge history of socialism*. Cambridge University Press.
- Jennings, M. (2017). Ujamaa. In *Oxford Research Encyclopedia of African History*. Oxford University Press.
- Lal, P. (2015). *African socialism in postcolonial Tanzania: Between the village and the world*. Cambridge University Press.
- Metz, S. (1982). In lieu of orthodoxy: The socialist theories of Nkrumah and Nyerere. *The Journal of Modern African Studies*, 20(3), 377–392.
- Mlambo, V. H. (2022). Pan-Africanism and development in Africa: Trajectories and prognoses. In *The Oxford handbook of the sociology of Africa* (pp. 285–304). Oxford University Press.
- Nkrumah, K. (1965). *Consciencism: Philosophy and ideology for de-colonization*. Monthly Review Press.
- Rodney, W. (1972). *How Europe underdeveloped Africa*. Bogle-L'Ouverture Publications.
- Wingo, A. H. (2018). Philosophical perspectives on the history of African socialism. In *Oxford Research Encyclopedia of African History*. Oxford University Press.